

GOVORNI ČINOVI I ULJUDNOST U DIJALOZIMA HEKTOROVIĆEVA *RIBANJA I RIBARSKOGA PRIGOVARANJA*

Amir Kapetanović

UDK: 821.163.42-13.09Hektorović, P.
Izvorni znanstveni rad

Amir Kapetanović
Institut za hrvatski jezik
i jezikoslovlje
Z a g r e b
akapetan@ihjj.hr

Ribarski razgovori (*prigovaranja*) u Hektorovićevu *Ribanju i ribarskom prigovaranju* važno su rano svjedočanstvo razvijenih izražajnih mogućnosti hrvatskoga jezika (čakavske stilizacije). U prilogu se raspravlja o načinima prenošenja ribarske komunikacije, o različitim vrstama govornih činova i strategijama uljudnosti te o Hektorovićevoj »demokratičnosti« i »realizmu«.

Ključne riječi: Petar Hektorović, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, stih, dijalog, govorni činovi, uljudnost, čakavski hrvatski jezik

1.

Narativni versificirani tekst Petra Hektorovića *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (Venecija, 1568.) sadržava opise trodnevnoga putovanja od Hvara do Brača i Šolte, u kojem pripovjedač prenosi razgovore (dijaloge) s ribarima Nikolom i Paskojem.¹ Hektorovićev tekst nije jednostavno generički odrediti² zbog njegove hibridnosti/fluidnosti, pa se u definiranju krećemo od putopisnoga spjeva s obilježjima poslanice (npr. komunikacija s Bartučevićem sadržava konvencije društvenih kontakata kao što su adresat/adresant, obraćanje, pozdravljanje)³ do

¹ Na putovanju je i Paskojev sin, ali on ne govori.

² V. npr. Pavao Pavličić, »Kojoj književnoj vrsti pripada Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*«, *Poetika manirizma*, August Cesarec, Zagreb, 1988, 192-216.

³ O nekim obilježjima komunikacije u renesansnim poslanicama v. Amir Kapetanović, »Govorni činovi i formalna/neformalna komunikacija u hrvatskim renesansnim poslanicama«, *CM XVIII* (2009), 121–133.

ribarske ekloge (komunikacija likova ribara). Razgovor (*prigovaranje*) ribara ukazuje na razvijene izražajne mogućnosti hrvatskoga jezika u 16. stoljeću, pa ćemo u ovom radu na Hektorovićeve tekst pogledati iz pragmalingvističke perspektive usredotočujući se u analizi na ostvaraje govornih činova, jezičnih konvencija i strategija uljudnosti bez kojih nema uspješne komunikacije.⁴

2.

Razgovor ribara posreduje homodijegetski pripovjedač na različite načine. Kao po sjećanju on dijaloge prenosi u nepravnom (1) i upravnom govoru (2). Na početku iskaza govornika istaknuta su njihova imena (2) ili pripovjedač sugovornike imenuje u sklopu naracije (3.1.), pa tako i na sebe upućuje (3.2.), ili kombinira isticanje imena izvan i u sklopu dvanaesterca (4.1., 4.2.):

(1) I k nam dovozivši, odkud smo, **pitaše**,
mi jim povidivši, ino ne iskaše. (1137–1138)

(2) **Nik[ola]**. Ako ti ja budu povidit toj što je,
ča ćeš da dobudu, moj družu Paskoje? (131–132)

(3.1.) **Nikola** već ne da riči da se reče,
skoči i, noseć meda u satju, doteče,
pak reče: Opet grem, i doni ne mala
kus ponačeta prem s kruhom kaškavala... (491–494)

(3.2.) **Ja rekoħ**: Ne jedan, da još mu dva daruj
ako ti po vas dan izreče pritač tuj. (137–138)

(4.1.) **Pask[oj]**. Neka skratimo put, **reče Paskoj**, hodi,
kad je vitar u skut, recimo štogodi... (111–112)

(4.2.) **Paskoj**, govoreći, upraša Nikolu.
Pask[oj]. Hoć mi odpivati, za mnom ne ostaje,
ča te uprašati budu pripivaje? (876–878).⁵

⁴ Pragmalingvistika je disciplina koju zanima jezična uporaba i djelovanje jezičnih iskaza, pa su u središtu zanimanja govorni činovi, za čije je ostvarivanje osim govornika i sugovornika bitna priopćajna situacija i govornikova nakana. U pragmalingvističkim istraživanjima analizira se stvaranje iskaza i sadržaj poruke (propozicija), svrha i nakana govornika (ilokucija) i djelovanje na primatelja poruke (perlokucija).

⁵ U ovom radu uz citate i primjere označuje se broj stiha, a navode se prema izdanju: Petar H e k t o r o v i ć, *Djela*, Stari pisci hrvatski 39, za tisak priredio i uvodnu raspravu napisao Josip Vončina, Zagreb, 1986. Istanje je podebljanim pismom moje.

U iskaze govornika umeću se drugi tekstovi (usmenoknjiževne pjesme) ili su jednostavni oblici poput pitalica asimilirani u dijaloškim iskazima. Gledano iz pragmatolingvističke perspektive, ta je druga situacija (adoptiranje i adaptiranje) zanimljivija od prve. Primjerice, pitalica *Što je mučno i lahko?* umetnuta je u Paskojev iskaz ovako:

(5) *Pask[oj]*. Rec' mi **mučno što je i lahko**, ako viš?
Jer bih rad oboje toj meni da poviš. (909–910)

Dodatci uklopljenom pitanju, osim što popunjavaju dvanaesterački distih, imaju nekoliko važnih funkcija: imperativom (*rec'*) se uspostavlja kontakt sa sugovornikom i uključuje se iskaz u dijaloški kontekst, modifikatorom ili ogradom (*ako viš*) čuva se »obraz« sugovorniku (u slučaju da ne zna odgovor) i ublažava se izravnost i zapovjednost imperativnoga oblika. Drugi je Paskojev dvanaesterac konvencionalan iskaz, koji ne donosi neku bitnu novu obavijest, ali zrcali pozitivan odnos prema sugovorniku i zajedno s ogradom iz prethodnoga stiha (*ako viš*) ima ulogu olakšavanja interakcije sa sugovornikom, odnosno umanjuje mogućnosti verbalnoga sukoba. Iz navedenoga distiha jasno se može uočiti sprega govornoga čina i strategija uljudnosti.⁶ Nikolin odgovor kontekstualno je uključen jer donosi, s gledišta obavijesnoga ustrojstva, i *temu* ili staru obavijest (*mučno, lahko*) i *remu* ili novu obavijest (odgovor na pitanje):

(6) *Nik[ola]*. Svakomu **mučno je** sama sebe znati,
a zatim **lahko je** drugih pokarati (911–912).

Ribanje i ribarsko prigovaranje sadržava bogat katalog jezičnih konvencija, satkan od različitih govornih činova i modifikatora u brojnim varijacijama. Raznovrsne konekcije i modifikatore pokazuju i ovi primjeri:

(7) *Pask[oj]*. Što je najstarije, **nudir me nauči**
i dugovičnije, **rec' ter me ne muči!** (883–884)

⁶ Ovdje nema prostora za opise teorijskih pristupa istraživanju uljudnosti u komunikaciji, pa upućujemo samo na temeljnu literaturu na koju se i naša razmatranja naslanjaju: Herbert Paul G r i c e, »Logic and Conversation«, u: P. Cole, J. Morgan. *Syntax and semantics*, 3: *Speech acts*, Academic Press, New York, 1975, 41–58; Penelope B r o w n, Stephen C. L e v i n s o n, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987; Robin L a k o f f, *Talking Power: The Politics of Language*, Basic Books, New York, 1990. V. i sažeto: Richard J. W a t t s, *Politeness*, Cambridge University Press, 2003. Strategije uljudnosti u hrvatskom jeziku u dijakronijskoj perspektivi nisu proučene, ali postoje korisna istraživanja uljudnosti u suvremenoj komunikaciji hrvatskim jezikom, npr. Danijela M a r o t, »Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji«, *Fluminensia* 1/17 (2005), 53–70; Mihaela M a t e š i ć, »Pragmatika gramatičkih oblika: Morfološka i sintaktička sredstva kao načini za iskazivanje uljudnosti«, *Fluminensia* 2/27 (2015), 103–116; Nikolina P a l a š i ć, Tihana Z b a š n i k, »Imperativnost između gramatičke zadanosti i komunikacijske uljudnosti«, *Poznańskie Studia Slawistyczne* 13 (2017), 179–193.

(8) *Pask[oj]*. Nu najbarže što je? **Reci mi da viju**. (891)

(9) *Pask[oj]*. **Umiš li mi riti**: ka su božja dila
meu nami činiti koja mu su mila? (945–946)

(10) *Pask[oj]*. **Htij mi poviditi, ako t' je od volje**:
na svitu činiti ča nam je najbolje? (948–949).

Istaknuti dijelovi slogovno zapunjavaju dvanaesterac i ne donose važne nove obavijesti, nego imaju funkciju kontekstualnoga povezivanja iskaza (*umiš li mi riti, htij mi poviditi, reci mi da viju*), čuvaju sugovornikov obraz (*ako t' je od volje*) ili doprinose nekonfliktnoj, prisnijoj komunikaciji (*nudir me nauči, rec' ter me ne muči*). Povezivanje toga dijaloga sa srednjovjekovnim *Lucidarom*⁷ nije opravdano, a izvorišta i utjecaje treba tražiti na drugom mjestu. Premda se zajednička točka može naći u strukturi *pitanje-odgovor*, razlike su goleme: dok u *Ribanju* stariji Paskoj (kao da ne zna odgovore) postavlja pitanja mlađemu Nikoli (koji zna sve odgovore), u *Lucidaru* Učenik (koji ništa ne zna) pita Meštra (koji sve zna). U *Ribanju* je razvidan drukčiji interes za svijet i ravnopravniji tip komunikacije.

3.

Dijalogizirani dijelovi Hektorovičeva teksta zrcale različite govorne činove. Da bismo to pokazali, iznijet ćemo niz klasificiranih primjera prema Searleovoj taksonomiji:⁸ asertivi, deklarativi, direktivi, komisivi, ekspresivi. Asertivi (ili

⁷ Ramiro B u j a s, »K ovom izdanju«, u: Petar H e k t o r o v i ć, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, Zagreb, 1951, 13. Pozivajući se na taj Bujasov prilog Pavao P a v l i ć i ć (n. dj. [2], 194) piše da kultura tih ribara »nije klasična naobrazba, nego tek ponešto hiperbolizirano znanje iz pučkih kalendara«. Ta mišljenja kritizira i, upućujući na kompendij Diogena Laertija, odbacuje Tomislav B o g d a n, »Kratki spojevi: zamke kontekstualizacijskih pristupa renesansnoj književnosti«, u: *Transmisije kroatistike: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Poznanju 9. i 10. prosinca 2013.*, ur. K. Pieniżek-Marković, T. Vuković, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za kroatistiku, Zagreb, 2015, 19-36.

⁸ Najvažnija teorijska uporišta nalaze se u Austinovim, Griceovim i Searleovim radovima. U ovom radu slijedimo Searleovu taksonomiju i klasifikaciju govornih činova, v. John R. S e a r l e, »A taxonomy of illocutionary acts«, u: K. Günderson (ur.), *Language, Mind, and Knowledge, Minneapolis Studies in the Philosophy of Science 7*, University of Minneapolis Press, Minneapolis, 1975, 344–369. Uz Searleove donosimo i odgovarajuće Austinove termine. Austinova posmrtno objavljena predavanja (1962) objavljena su na hrvatskom: John L. A u s t i n, *Kako djelovati riječima, Predavanja William James održana na Sveučilištu Harvard 1955*, Drugo izdanje, ur. J. O. Urmson i M. Sbisà, s engleskoga prevela A. Milanko, stručna i jezična redakcija I. Marković, Disput, Zagreb, 2014.

prema Austinu *ekspozitivni*) kao govorni činovi prepoznaju se u iskazima u kojima se iznose tvrdnje, kojima se izvješćuje ili nešto tumači:

(11) *Nik[ola]*. Dosti mi će jedan, **neka znate**, biti nisam toli žedan da ću tri popiti. (217–218)

Deklarative (ili prema Austinu *verdikative*) prepoznamo kao govorne činove u prosudbama, procjenama, presudama, predviđanjima:

(12) *Nik[ola]*. Pasko, neće nam dat smorac već loviti, a vrime je ručat, **ča je meni mniti**. (106–107)

Za ovo istraživanje nisu osobito zanimljivi asertivi i deklarativi, pa ćemo se u nastavku više posvetiti komisivima, direktivima i ekspresivima.

Komisivi (isti naziv u Austina) govorni su činovi kojim se daju obećanja, preuzimaju obveze i obznanjuju nakane:

(13) Ako ti ja budu povidit toj što je, ča ćeš da **dobudu, moj družę Paskoje**? (131–132)

(14) *Pask[oj]*. Pehar muškatala **znaj da ćeš dobiti** sladka i sazrila, kim ti ću služiti.
S voļom dim ovoga ki nas nım ućtuje,
ki će bit, vim, s toga vesel da te ćuje. (133–136)

U 13. primjeru već sama rečenična struktura (*ako... ča ćeš...*) upućuje na to da je riječ o dogovaranju i pogodbi. Komunikacijska napetost u izricanju tih riječi smanjena je u govornoj situaciji šale ili igre između sugovornika, imenovanjem (*Paskoje*) i drugim riječima kojima se izriče pripadanje/prisnost (*moj družę*). Nakon pogodbe slijede rečenice iz 14. primjera, a u riječima *znaj da ćeš dobiti* može se uočiti obećanje i obvezivanje, dok se snaga toga čina pojačava isticanjem dopuštenja gospodara (*s voļom... ovoga...*).

Reakcije ili stajališta o nečijem postupanju, pozitivni ili negativni, iskazuju se govornim činovima koje nazivamo ekspresivima (prema Austinu *behabitivima*), npr. u Hektorovićeveu tekstu nalazimo iskazivanje zahvale (15, 16, 17) i pohvale (18), želje (19), prihvaćanja (20), ali i prigovore ili prijekore (21, 22):

(15) Uz toj odgovorih: Paskoje, **hvala ti!** (593)

(16) a oni popivši: **Hvala vam**, rih, **budi**,
ki, tako pojući, mene veselite,
razgovor dajući, službu mi činite. (240–242)

(17) Reče umiļeno: **Hvala** tvoj vridnosti,
sve je to rečeno po nęje milosti. (Paskoj, 1501–1502)

(18) Gatku izrečenu ja **boļe** na svit saj
ni **lipļe** odrišenu **ne slišah** neg je taj. (161–162)

(19) ter mu rih: **Budi zdrav i vesel** u svemu (687)

(20) *Nik[ola]*. Ja sam **vasda spravan** ņega veseliti
i ņemu **pripravan vas život** služiti. (115–116)

(21) *Nik[ola]*. **Svaki vas me zabi**, zašto mi ne **daste**?
Nu, **rec'te**, kamo bi ča mi **obećaste**?
Gdi mi je dobitje ko s trudom misleći
Najdoh, ali pitje ko dobih jidreći? (209–212)

(22) *Pask[oj]*. **Zašto nis' dal ni htíl ponest kañčenicu**
s ke bi kadgod imil dobru brašnicu?
Nahital bih kañac, jer ovdi love se,
procipov i jañac dokle on donese. (739–742)

Posljednja dva primjera zrcale krizne komunikacijske situacije (uvrijeđenost zbog nedodijeljene nagrade i prigovor zbog uskraćenog dopuštenja da se ponese povraz za lov kanjaca) jer postoji opasnost od narušavanja »obraza« sugovornika. Hektorović ne zaobilazi takve neugodne komunikacijske situacije. S obzirom na to da su one uvijek uspješno prevladane i ne praveći se u oštru grdnju ili psovku, Hektorović pokazuje kako bi se na idealan način takve situacije mogle razriješiti. Prijekor može prerasti u prođiku (Paskoj):

(23) Govoreći ņemu: **Vid se omarsismo,**
jere te u svemu toko prihvalismo!
I glavom pokima rekši: mudri neće
da se nitkor nima hvaliti odveće.
Priče ga karati nemilo rad toga,
zatim mu davati nauka dobroga.
Veće pomñu prudi človiku imiti
ner težec ki trudi i vele dobiti. (843–850)

Prvi distih toga primjera sadržava iskaz koji, na Griceovu tragu, treba shvatiti kao konverzacijsku implikaturu⁹ jer njime, neovisno o doslovnom značenju, šalje sugovorniku poruku da je pogriješio i(li) da je razočarao.

⁹ *Konverzacijske implikature* istraživao je i u pragmatiku unio H. P. Grice (v. cit. članak [6], koji je objavljen prvi put 1967), a to su iskazi koji osim doslovnoga (konvencionalnoga) značenja svojih dijelova i cjeline ima i drugo značenje u kontekstu. Sažeto na hrvatskom v. u tiskanom izlaganju Snježane Kordić, Konverzacijske implikature, *Suvremena lingvistika* 17/31-32 (1991), 87-96.

Direktivi (ili *egzercitivi* u Austina) su govorni činovi što potvrđuju utjecaj ili provedbu moći ili pokreću sugovornika na djelovanje, a primjeri u Hektorovićeveu tekstu ogledaju se u savjetima (24), upozorenjima ili uputama (25), prijedlozima (26–28) i zahtjevima (29–32):

(24) Tako i ti **čini**, Nikola, **moj ti svit**,
tere se ne **hini**, jer ti ću čudo rit. (279–280)

(25) Rih: Pasko, **poteci**, tri **daj**, kako rismo,
već riči **ne reci**, nehote zgrišismo. (213–214)

(26) Neka **skratimo** put, **reče Paskoj**, hodi,
kad je vitar u skut, **recimo** štogodi;
štogodi **najdimo**, ne **mučimo** danas,
čim **obeselimo gospodara i nas**. (111–114)

(27) **Nudire počni** ti ki si **razumniji**
uminjem i liti od mene **stariji**. (117–118)

(28) Rih ja: **Druzi mili**, nač **hitasmo** ribe?
Ča smo pozabili svi naše potrebe?
Vrime je blagovat. Ča se **oblinismo**?
Hod'mo se počtovat kakono **želismo**. (175–178)

(29) Rih: Žeja me tira, nu mi **dajte** piti. (809)

(30) za ním ćeš ti meni, ja tebi, **ćaćko moj**,
došad se ne kreni dokle se spuni toj. (223–224)

(31) *Nik[ola]*. **Ako t' se ne grusti** što je toj i nam reć,
nudire izusti prid nami totu steć. (251–252)

(32) Rekoh ja: **Paskoje, znam da s' prijatelj moj**,
rad **ľubavi** moje **kazuj** nam ča je toj. (263–254)

U 25. primjeru upotrijebljeni su jednostavni imperativni oblici (*požuri*, *daj*, *ne reci*), koji su u ovom kontekstu prihvatljivi jer pozivaju na brzo djelovanje (to je intervencija vezana uz 21. primjer). U tom i u idućem (26.) primjeru rabi se 1. lice množine kao jasan znak solidariziranja (izbjegavanje imenovanja krivca ili pozivanje na određeno djelovanje). Uz to treba reći da se u 26. primjeru doslovno navodi cilj i razlog ribarskim razgovorima (izbjegavanje neugodne šutnje na putovanju i, iz uljudnosti, zabavljanje onoga koga poštuju). Poticajne riječi postoje i u tom 26. (*hodi*) i u sljedećem 27. primjeru (*nudire*). U 27. primjeru izravna zapovjednost jednostavnoga imperativa (2. jd. *počni*) ublažena je davanjem prednosti i iskazivanjem poštovanja sugovorniku, tj. uzdizanjem sugovornika riječima

razumniji, stariji (ali uz upotrebu zamjenice *ti*). U 28. primjeru zanimljivo je kako se apostrofom (*druzi mili*) umanjuje ili briše staleška razlika između gospodara i ribara, pa je pitanjima i glagolskim oblicima u 1. mn. i perifrastičnim imperativom (*hodmo se počtovat*) izbjegnuta izravnost s ciljem umanjena nelagode koju bi mogli osjetiti sugovornici kad ih se poziva na zajednički objed. U 29. primjeru iskazuje se temeljna životna potreba (za vodom), pa u takvu kontekstu nije neobična uporaba jednostavnoga imperativa, ali on se rabi neizravno (ne imenuje se osoba nego se rabi 2. mn., ‘netko od vas’). U 30. primjeru stariji se počasno naziva *čačkom* uz posvojnu zamjenicu *moj*, pa je tako ublažena izravnost zahtjeva mlađega starijemu. U 31. primjeru nalazi se zanimljiva ograda (*ako ti nije mrsko*). U 32. primjeru imenuje se sugovornik s očitovanjem prijateljstva i ljubavi, pa su imperativi prikladni jer bi neizravnost sugerirala neiskrenost.

Svojevrsan zahtjev nalazimo i u idućem primjeru:

(33) *Pask[oj]*. **Mož** li se **domislit**, povij mi, **jeda znaš**,
 da pri **htij razmislit** neg mi odgovor daš.
 Nigdi se tužio vele biše jedan
 da je čudnu imio nesriću na svoj stan:
 bogatac budući, pun svega imanja,
 da u svojoj kući dopade skončanja
 jer ga obstupili zlohottnici bihu,
 oružjem strašili ko s sobom imihu;
 i da mu ujde van hiža kroz prozore,
 on osta savezan, jer ujti ne more.
Što ti se sad vidi, može li biti **toj**
 istina, besidi, ali je laž ovoj? (119–130)

Tu se zagonetka uglavljuje i u tekst kontekstualno uključuje (v. npr. konektor *toj*), a u obraćanju očituju se strategije uljudnosti na različite načine: pitanjima se (neizravno) najavljuje zahtjev, ostavlja se vremena sugovorniku da promisli i da se prisjeti, rabe se različita jezična sredstva kojima se izbjegava izravnost jednostavnoga imperativa (*mož li se domislit* – modalni glagol + infinitiv; *što ti se sad vidi...* – bezličnost; *htij razmislit* – složeni imperativ). Tu su i ograde ili modifikatori kojima se ublažava moguće ugrožavanje sugovornikova »obraza« (*ako znaš*). Može se dakle i na ovom primjeru vidjeti da se strategije uljudnosti očituju na raznovrsne načine, a cilj je takva govora da se sugovorniku omogući izbor, da se osjeća ugodno i ravnopravno u razgovoru bez ugrožavanja svojega ili tuđega dostojanstva (što je u skladu s poznatim Griceovim načelom kooperativnosti).

Iz iznesenih primjera jasno se može vidjeti da je Hektorovićeve tekst pun konvencionalnih jezičnih iskaza, u kojima se očituju raznovrsni govorni činovi i različiti načini izražavanja uljudnosti.

4.

Književni povjesničari ponajviše su isticali u vezi s *Ribanjem* i *ribarskim prigovaranjem* Hektorovićeve demokratičnost i realizam, što mogu pokazati ovi navodi:

Hektorovićevo *Ribanje* odgovaralo bi književnoj vrsti ribarske ekloge (ecloga pescatoria) ... pisana **istinskim realizmom** i **zadahnutu demokratskim duhom**, doista neobičnim za ono vrijeme.¹⁰

Mnogo hvaljen i uvelike precjenjivan zbog svoga »**realizma**« i »**demokratskog**« shvaćanja ... njegovo izticanje vrijednosti *zlorušnih ubozih* običan je izraz **kršćanskoga shvaćanja**, dok je njegov toliko izticipani »**realizam**« **zapravo fotografija stvarnosti, nepjesnička kao svaka fotografija**.¹¹

Nitko prije Hektorovića, ni dugo poslije njega, nije tako pisao o neznatnom čovjeku iz puka, o seljaku ili ribaru! Što ih on naziva **svojom braćom** (...), **milim drugovima** (...) i **prijateljima**, **nijesu prazne riječi**, nego su to značajne izjave, kojima se Hektorović svijesno stavlja nasuprot suvremenom društvenom poretku.¹²

Stvarajući na Hvaru punom **napetosti između vlastele i pučana**, Hektorović u svojem odnosu prema ribarima pokazuje **tolerantnost**, štoviše neobičnu **sklonost prema malomu čovjeku**. Ona je, dakako, ograničena dosega, u njoj se ne ukidaju jasne staleške razlike, i katkad se tumačila kao **dio kršćanskoga svjetonazora** i kršćanske **solidarnosti**, a ne kao osviješteno političko opredjeljenje.¹³

Po svemu sudeći Hektorović nije htio dati realističan razgovor sugovornika (s očitovanjem staleških razlika u izražavanju plemića i ribara), nego je htio pokazati kako bi ljudi trebali razgovarati izbjegavajući neugodne komunikacijske situacije i verbalne sukobe. Tu se očituje didaktičnost i Hektorovićeve humanistička potreba da pokaže idealnu komunikaciju bez obzira na godine i stalež sugovornika. Dakle, nije riječ o demokratičnosti, nego o uljudnom izražavanju. I krizne situacije u toj komunikaciji uspješno su prevladane, pa pripovjedač, premda je bio oštećen, sam smanjuje podignutu komunikacijsku napetost ovim riječima:

¹⁰ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100-1941*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944. (pretisak 1993), 86.

¹¹ Mihovil Komba, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945, 127.

¹² Bujas, n. dj. (7), 15.

¹³ T(omislav) B(ogdan), »*Ribanje* i ribarsko prigovaranje«, *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, ur. D. Detoni-Dujmić, Školska knjiga, Zagreb, 2008, 767.

(34) Počeh ja **gasiti** tiho tuj **nezgodu**,
ki se imah **sarditi i žaliti škodu**. (821–822)

Prevelika se važnost u ocjenjivanju realističnosti komunikacije pridavala staleškoj pripadnosti likova Hektorovićeve književnoga teksta, a naraštajna pripadnost bila je posve zanemarena (npr. poštovanje i uljudnost između Nikole i Paskoja). Kao mjerilo nije se uzimala ni govorna situacija ni govornikova nakana. Tako se sasma zaboravilo da su svi likovi na putovanju u istom plovilu nekoliko dana i da se u takvoj pomalo nelagodnoj situaciji brišu mnoge razlike (generacijske, staleške), pa se svi trude da postignu maksimalnu kooperativnost kako bi boravak i razgovor u istom plovilu bili ugodni.¹⁴

Na koncu treba napomenuti da je jezična uporaba Hektoroviću bila jako važna i da u svojem tekstu daje i eksplicitne savjete:

(35) *Nik[ola]*. Čuj se ne prihini, **ne čin' se veći svih**,
sile ne učini, jere je velik grih.

(...)

Pask[oj]. **Ne reci zle riči nikomur**, dobro čuj,

ni na koga kriči, nikoga ne opsuj.

Ne prijam ovi svit, i ti ćeš slišiti

čim ćeš žalostan bit ter se zasramiti.

Jer tko družih psuje **kako mu je zgodno**,

taj mnokrat začuje ča mu ni **ugodno**.

(...)

Pask[oj]. **Govoreć, ne plaši ni se čin' svaka znat**
i rukom ne maši, jer će te luda zvat.

Nik[ola]. Dobro se nauči hižu tvu oditi,

a **jazik oduči prid umom hoditi**.

Zlata imaš nemalo i srebra, tim dvojim

učin' pravo žvalo barzo ustom tvojim

i ričem mirila na ka ćeš miriti

¹⁴ Primjerice, u Tolstojevu *Ratu i miru* plemić Pjer i kmet Platon nalaze se u nesvakidašnjoj situaciji, u zatvoru (baraci) razgovaraju tako da se zanemaruju razlike među njima da im razgovor bude ugodan:

»– A šta si, vojnik?

– Vojnik iz Ašperonskoga puka. Umirao sam od groznice. Nisu nam ništa ni rekli. Ležalo nas je dvadesetak. Nismo se ni u snu nadali.

– Šta, nije li ti teško ovdje? – zapita Pjer.

– Kako ne bi bilo teško, **sokole moj!** Ja se zovem Platon; prezime mi je Karatajev – **nadoveza, očito da olakša Pjeru razgovor s njim**. – U vojsci su me prozvali Sokolom. Kako ne bi bilo teško, sokole moj! Moskva je mati gradovima. Kako ne bi bilo teško to gledati. **Ali i crv grize kupus pa prije njega uginu**: tako kažu stari – dometnu brzo.

– **Kako, kako si rekao?** – zapita Pjer« (Lav N. Tolstoj, *Rat i mir* 4, prev. Zlatko Crnković, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976, 50).

u svaka tva dila ča ćeš govoriti.
I o tomu nastoj: vasda se čuvati,
ne pušćat jazik tvoj u čem pomańkati,
najliše gdino viš da zlohotnik čuje,
da, negoli ti mniš, ne zgodi t' se huje. (1265–1291)

5.

Hektorović je u *Ribanju i ribarskom prigovaranju* dao u idiličnom krajo-liku idealnu komunikaciju u dijalozima ribara i plemića, uvjerljivo s obzirom na govornu situaciju i nakane govornika. Iako u tekstu nema negativnih iskaza kao što ucjena, prijetnja, psovanje, postoji nekoliko kriznih situacija. U komunikaciji likova zrcale se različiti govorni činovi (asertivi, deklarativi, komisivi, direktivi, ekspresivi). Hektorovićev tekst je svojevrstan humanistički katalog jezičnih konvencija u komunikaciji, govornih činova kojima se uspješno djeluje, ublažavaju iskazi i prevladavaju krize (didaktičnost). Osobito treba naglasiti očitovanje strategija uljudnosti u svih sugovornika jer su prevladali neugodu i izbjegli sukobe, što su dosadašnji istraživači neopravdano bili sveli na raspravu o »demokratičnosti« pisca.

Amir Kapetanović

SPEECH ACTS AND COURTESY
IN THE DIALOGUES OF HEKTOROVIĆ'S
FISHING AND FISHERMEN'S CONVERSATION

The paper discusses the ways in which the communication of the characters in Hektorović's *Fishing and Fishermen's Conversation* (Venice, 1568) is conveyed, with the various kinds of speech acts and the strategies of courtesy. The narrator mediates the fishermen's talk in indirect speech, giving the name of the conversation partner at the beginning of direct speech or as part of his own narration. Other texts are interpolated into the utterances of the speakers (poems from oral literature), while simple forms such as riddles are assimilated in the dialogues. The examples put forward show that *Fishing and Fishermen's Conversation* is a rich compendium of linguistic conventions, put together out of various speech acts and modifiers in numerous variations. Represented in Hektorović's work are all the speech acts (assertive, declarative, commissive, directive, expressive). In view of the speech situation and the intentions of the speakers, the communication is convincing and strategies of courtesy are manifested (not the writer's democratic spirit), for all the conversation partners, irrespective of age and class, endeavour to alleviate any discomfort and avoid verbal conflicts. Hektorović's literary text is an important early testimony to the well-developed expressive capacities of Chakavian Croatian.

Key words: Petar Hektorović, *Fishing and Fishermen's Conversation*, verse, dialogue, speech acts, courtesy, Chakavian Croatian